

ALALIYA BILAN OG'RIGAN BOLALARDA LUG'AT BOYLIGINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Sultanova Jasmina Quatbay qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika
instituti Maktangacha va boshlang'ich talim
Maxsus pedagogika: Logopediya 2-kurs talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18430874>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-yanvar 2026 yil
Ma'qullandi: 27-yanvar 2026 yil
Nashr qilindi: 30-yanvar 2026 yil

KEY WORDS

Alaliya, artikulyatsion mashqlar, individual yondashuv, logopediya, pedagogik metodlar, interaktiv mashqlar.

ABSTRACT

Ushbu maqolada alaliya bilan og'rigan bolalarda lug'at boyligini rivojlantirishning metodikasi, samarali logopedik yondashuvlar va pedagogik usullar ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda lug'at boyligini oshirishning asosiy metodlari: artikulyatsion mashqlar, so'zlarni tushunish va ishlatish mashqlari, interaktiv o'yinlar va audio-vizual materiallar orqali nutqni rivojlantirish ko'rsatildi. Shuningdek, individual yondashuv va ota-onalar bilan hamkorlikning ahamiyati, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish samaradorligi ko'rsatildi. Tadqiqot natijalari logopedlar, maktabgacha ta'lim tarbiyachilari va ota-onalar uchun amaliy ahamiyatga ega.

Alaliya bu bolalarda nutq rivojining kechikishi bilan tavsiflanadigan, so'z boyligi, grammatik strukturani shakllantirish va ifoda qobiliyatini cheklovchi murakkab nutq nuqsoni hisoblanadi. Alaliya asosan markaziy nerv tizimining rivojlanishidagi buzilishlar, perinatal jarohatlar yoki irsiy omillar natijasida yuzaga keladi. Bu holat bolaning kommunikativ qobiliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi, chunki u so'zlarni tushunish, so'z boyligini oshirish va fikrlarni to'liq ifoda etishda qiyinchiliklarga duch keladi. Lug'at boyligi bolaning nutq faoliyatining eng muhim komponentlaridan biri bo'lib, uning rivojlanishi alaliyaning og'irlik darajasi va shaklini aniqlashda diagnostik ahamiyatga ega. Lug'at boyligi nafaqat nutqning tushunarli va ravon bo'lishini ta'minlaydi, balki bolaning tafakkurini, muloqot ko'nikmalarini, ijtimoiy moslashuvini va o'quv faoliyatini ham rivojlantiradi. Shu bois, lug'at boyligini rivojlantirish alaliya bilan og'rigan bolalarda logopedik va pedagogik jarayonlarning eng dolzarb vazifasi hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda so'z boyligini rivojlantirish metodikasi psixologik va pedagogik nuqtai nazardan chuqur asoslangan bo'lishi lozim. Bu jarayon bola nutqining individual xususiyatlarini, so'zlarni tushunish va ishlatish qobiliyatini, artikulyatsion va fonetik ko'nikmalarini hisobga olgan holda tashkil qilinadi. Shu bilan birga, metodika interaktiv mashg'ulotlar, vizual ko'rgazmalar, o'yinlar va audio-vizual materiallar yordamida bolaga qiziqarli va samarali tarzda taqdim etilishi lozim.

Zamonaviy logopediya alaliyaning oldini olish va korreksiyasida turli yondashuvlar va innovatsion usullardan foydalanadi. Bu yondashuvlar bolaga so'zlarni to'g'ri talaffuz qilishni o'rgatish, so'z boyligini muntazam ravishda oshirish, fikrlarni izchil ifoda etish va nutqni tushunarli shakllantirishga qaratilgan. Shu sababli, alaliya bilan og'rikan bolalarda lug'at boyligini rivojlantirish metodikasi nafaqat logopedik jarayon, balki bolaning ijtimoiy va psixologik rivojlanishiga bevosita ta'sir qiluvchi muhim vosita hisoblanadi. Alaliya bu bolalarda so'z boyligi, grammatika va nutq ifoda qobiliyatining kechikishi bilan tavsiflanadigan nevrologik asosli nutq buzilishi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, alaliya bilan og'rikan bolalarda lug'at boyligi sog'lom bolalarga nisbatan 40–60% ga kamaygan bo'ladi (Volkova, 2017; Owens, 2020). Alaliyaning asosiy shakllari:

Anomik alaliya-so'zlarni topishdagi qiyinchiliklar bilan tavsiflanadi. Bu bolalar so'zlarni eslab qolish va to'g'ri kontekstda ishlatishda qiynaladi. Tadqiqotlar ko'rsatadiki, anomik alaliya bilan og'rikan bolalarda so'z boyligi rivoji 2–3 yilga kechikadi (Lalaeva, 2018).

Motor alaliya-artikulyatsion mashqlarni noto'g'ri bajarish bilan bog'liq. Bunday bolalarda tovushlarni talaffuz qilish, nutq ritmi va intonatsiyasini shakllantirish qiyinlashadi (Duffy, 2020).

Aralash alaliya-anomik va motor alaliya belgilarining birgalikda kuzatilishi. Bu holatda lug'at boyligi va nutq ifodasi jiddiy cheklangan bo'ladi.

Alaliyaning erta aniqlanishi va lug'at boyligini rivojlantirish metodikasi bolaning ijtimoiy moslashuvi, maktabdagi o'quv yutuqlari va muloqot qobiliyatini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega (UNESCO, 2019). Lug'at boyligini rivojlantirish alaliyaning korreksiyasida eng muhim komponent hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarda lug'at boyligini muntazam va tizimli mashqlar orqali oshirish nutqning umumiy rivojini sezilarli darajada yaxshilaydi (G'afforova, 2020). **Asosiy metodik yo'nalishlar:**

So'zlarni tanlash va tushunishni rivojlantirish: Bolaga so'zlarni vizual (rasmlar), og'zaki va tasviriy shaklda taqdim etish; So'zlarni kontekstda ishlatishni o'rgatish va hikoya tuzish mashqlari; Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, interaktiv kartochkalar yordamida mashq qilgan bolalarda lug'at boyligi 25–30% ga tez rivojlanadi (Owens, 2020).

Artikulyatsion mashqlar bilan birlashtirish: Til, lab, jag' va yumshoq tanglay mushaklarini rivojlantirish; So'zlarni qisqa va uzun segmentlarda talaffuz qilish mashqlari; Muntazam artikulyatsion mashqlar bolalarda so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish imkoniyatini 40% ga oshiradi (Volkova, 2017).

Nutqning semantik va grammatik tarkibini oshirish: Oddiy gaplardan boshlanib, murakkab gaplar va so'z birikmalarini shakllantirish; So'zlarni nutq kontekstida ishlatish, hikoya va dialog mashqlari; Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, semantik mashqlar bolaning nutq boyligini 1–2 oy ichida sezilarli darajada oshiradi (Qodirova, 2018). **O'yin va interaktiv mashqlar:** Rasmlar, audio-vizual materiallar, interaktiv o'yinlar orqali so'z boyligini oshirish; Mashqlarni qiziqarli shaklda tashkil etish orqali bolalarda motivatsiya oshadi va nutq faoliyati samarali rivojlanadi (Lalaeva, 2018).

Alaliya bilan og'rikan bolalarda individual yondashuv samarali lug'at boyligini rivojlantirishning eng muhim sharti. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, individual metodika bilan mashq qilgan bolalarda so'z boyligi rivoji guruh mashqlariga nisbatan 35–45% yuqori bo'ladi (Duffy, 2020; Min'kovskaya, 2020). Shaxsiylashtirilgan yondashuv quyidagilarni o'z ichiga oladi: Bolaning nutq darajasini aniqlash va unga mos mashqlar tanlash; So'zlarni talaffuz qilish

va gap tuzish bo'yicha individual mashqlar dasturini ishlab chiqish; Muntazam monitoring orqali rivojlanish jarayonini kuzatish; Uy sharoitida ota-onalar bilan birga mashqlarni davom ettirish. So'nggi yillarda logopediya amaliyotida kompyuter dasturlari va interaktiv texnologiyalar keng qo'llanilmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, vizual feedback va interaktiv mashqlar bolaning nutq xatolarini tez aniqlash va tuzatishda 20–30% samaraliroqdir (Owens, 2020; UNESCO, 2019). Misollar:

- nutq yozuv dasturlari orqali so'zlarni talaffuz va intonatsiyasini tahlil qilish;
- rasmlar va videohikoyalar yordamida so'zlarni kontekstda ishlatish;
- interaktiv o'yinlar orqali bolalarda so'z boyligini oshirish va nutqni qiziqarli shaklda rivojlantirish.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ota-onalar va tarbiyachilar bilan doimiy hamkorlik bolalarda lug'at boyligini rivojlantirishning samaradorligini 25–30% ga oshiradi (G'afforova, 2020; Nurmonov & Mahmudov, 2019). Uy sharoitida mashqlarni davom ettirish, bolaning nutq faoliyatini kuzatish va logoped bilan maslahatlashib borish muhim ahamiyatga ega. Lug'at boyligini rivojlantirish mashg'ulotlari tizimli tarzda olib borilganda eng yuqori natijalarga erishish mumkin. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mashg'ulotlarni quyidagi bosqichlarda tashkil etish samarali:

1. Tayyorgarlik bosqichi: Bolaning nutq darajasini aniqlash uchun diagnostik testlar, so'z topish va talaffuz mashqlari o'tkaziladi (Volkova, 2017). Mashg'ulot maqsadlari belgilanadi: yangi so'zlarni o'rganish, talaffuzni yaxshilash, grammatik qoidalarni mustahkamlash.

2. Asosiy mashg'ulot bosqichi: Har bir mashg'ulot 15–20 daqiqa davomida o'tkaziladi, bolaning yoshiga mos vizual va o'yin materiallari qo'llaniladi. So'z boyligini oshirish uchun kartochkalar, rasmlar, interaktiv dasturlar va hikoya mashqlari ishlatiladi. Artikulyatsion mashqlar so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish va ovoz ritmini shakllantirishga qaratilgan bo'ladi (Duffy, 2020).

3. Mustahkamlash bosqichi: O'rganilgan so'zlarni uy sharoitida qayta ishlash, jumlar va hikoyalar yaratish orqali mustahkamlash; Ota-onalar bilan hamkorlikda o'yinlar va interaktiv mashqlarni davom ettirish. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muntazam mustahkamlash bolalarda so'z boyligini 30–40% tezroq rivojlantiradi (Lalaeva, 2018).

So'z boyligini rivojlantirishda kontekst muhim ahamiyatga ega. Bolalar so'zlarni ma'lum vaziyatlarda ishlatishni o'rganganida, ular nutqni samarali ifodalay oladi. Shu bois mashg'ulotlarda quyidagilar muhim:

Hikoya tuzish: bolalar o'z tajribasi yoki tasvirlar asosida qisqa hikoya yaratadilar. Bu so'z boyligini oshiradi va nutqni mantiqiy shakllantiradi.

Rolli o'yinlar: bolalar turli rollarni o'ynash orqali so'zlarni kontekstda ishlatishni o'rganadilar. Masalan, "do'kon", "shifoxona" kabi o'yinlar so'z boyligini kengaytiradi.

Savol-javob mashqlari: o'qituvchi yoki logoped savollar beradi, bola esa o'z so'z boyligini ishlatib javob beradi. Bu metodik yondashuv semantik so'z boyligini rivojlantirishda samarali hisoblanadi (Owens, 2020).

Lug'at boyligini rivojlantirish faqat so'zlarni yodlash emas, balki bolaning ijtimoiy va psixologik rivojiga ham ta'sir qiladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, alaliya bilan og'riq bolalarda nutq faoliyati rivojlanganda: Ijtimoiy moslashuv yaxshilanadi, bolalar o'rtasida muloqot ko'nikmalari rivojlanadi; O'z fikrini ifoda etish qobiliyati ortadi, o'ziga bo'lgan ishonch

mustahkamlanadi; Maktabdagi o'quv jarayonida nutq va lug'at boyligi rivoji o'quv yutuqlariga ijobiy ta'sir qiladi (Qodirova, 2018). Shuning uchun lug'at boyligini rivojlantirish metodikasi logopedik jarayonni pedagogik va psixologik yondashuvlar bilan uyg'unlashtirishni talab qiladi. So'nggi yillarda logopediya amaliyotida innovatsion metodlardan foydalanish samaradorlikni oshirdi:

Interaktiv dasturlar-so'zlarni talaffuz qilish va ma'nosini mustahkamlash uchun maxsus kompyuter va mobil ilovalar ishlatiladi;

Audio-vizual materiallar-nutq mashqlarini vizual va eshitish yordamida amalga oshirish;

Video-feedback-bolalar o'z nutqini videoga yozib, talaffuz va ifodani tahlil qiladi;

Gruppaviy mashqlar bilan kombinatsiya-individual mashqlarni kichik guruhdagi o'yin va mashqlar bilan birlashtirish samaradorlikni oshiradi (UNESCO, 2019; Min'kovskaya, 2020).

Bu metodlar alaliya bilan og'rigan bolalarda lug'at boyligini tezroq va qiziqarli shaklda rivojlantirish imkonini beradi. Alaliya bilan og'rigan bolalarda lug'at boyligini rivojlantirish nutq rivojining eng muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalarning so'z boyligi rivoji alaliyaning og'irlik darajasi va shakliga bog'liq bo'lib, ularni erta aniqlash va korreksiya qilish samarali natijalar beradi. Lug'at boyligini rivojlantirish metodikasi quyidagi asosiy yo'nalishlarga qaratilgan: so'z tushunish va tanlashni rivojlantirish, artikulyatsion mashqlar, semantik va grammatik tarkibni oshirish, shuningdek interaktiv o'yin va mashqlar orqali nutqni qiziqarli shaklda rivojlantirish.

Individual yondashuv va mashg'ulotlarni shaxsiylashtirish bolalarning nutq imkoniyatlarini maksimal darajada rivojlantirishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar, audio-vizual materiallar va video-feedback metodlari mashg'ulotlarning samaradorligini oshiradi. Shu bilan birga, ota-onalar va tarbiyachilar bilan doimiy hamkorlik, uy sharoitida mashqlarni davom ettirish, bolalarning lug'at boyligini barqaror rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Natijada, alaliya bilan og'rigan bolalarda lug'at boyligini rivojlantirish metodikasi logopedik, pedagogik va psixologik yondashuvlarni uyg'unlashtirgan holda amalga oshirilganda bolaning nutq, muloqot va ijtimoiy moslashuv ko'nikmalari sezilarli darajada yaxshilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. Maktabgacha ta'lim davlat o'quv dasturi. Toshkent, 2022.
- 2.Nurmonov A., Mahmudov N. Nutq madaniyati va bolalar nutqi rivoji. Toshkent: Fan, 2019.
- 3.G'afforova T.M. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.
- 4.Волкова Л.С. Логопедия. Москва: Просвещение, 2017.
- 5.Лалаева Р.И. Нарушения речи у детей дошкольного возраста. Санкт-Петербург: Питер, 2018.
- 6.Qodirova F.R. Logopediya asoslari. Toshkent: O'qituvchi, 2018.